

درآمدی بر اندیشهٔ سیاسی صحیفهٔ سجادیه

نویسنده

ابراهیم برزگر

تهران ۱۳۹۱

مرشنامه : برزگر، ابراهیم، ۱۳۴۳ -
 عنوان قراردادی : صحیفه سجادیه، فارسی، شرح
 عنوان و نام پدید آور: درآمدی بر اندیشه سیاسی صحیفه سجادیه / نویسنده: ابراهیم برزگر.
 مشخصات نشر : تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۰.
 مشخصات ظاهری : ده، ۱۳۰ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۲۱-۲۹۳-۲
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 موضوع : علی بن حسین (ع)، امام چهارم، ۳۸-۹۴ق، صحیفه سجادیه -- نقد و تفسیر
 موضوع : دعا
 موضوع : اسلام و سیاست
 شناسه افزوده : علی بن حسین (ع)، امام چهارم، ۳۸-۹۴ق، صحیفه سجادیه، شرح
 شناسه افزوده : شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۰۰۳۰۴۲۲۲۶ ص ۳۰۴۲۲۲۶/۱/۶۸ BP
 رده بندی دیویی : ۲۹۷/۷۷۲
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۷۰۰۴۱۱

درآمدی بر اندیشه سیاسی صحیفه سجادیه
 نویسنده: ابراهیم برزگر
 چاپ نخست: ۱۳۹۱ شم. گان: ۲۰۰ نسخه
 حروفچینی و آماده سازی: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
 لیتوگرافی: موج؛ چاپ: سارنگ؛ صحافی: خیام
 حق چاپ محفوظ است

شرکت انتشارات علمی و فرهنگی

○ اداره مرکزی: خیابان افریقا، چهارراه حقانی (جهان کودک)، کوچه کمان، پلاک ۲۵؛
 کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵۹۶۴۷؛ تلفن: ۸۸۷۷۴۵۶۹۷۰؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۷۲
 آدرس اینترنتی: www.elmifarhangi.ir info@elmifarhangi.ir
 ○ مرکز پخش: شرکت بازرگانی کتاب گستر، خیابان افریقا، بین بلوار ناهید و گلشهر، کوچه گلنام، پلاک ۷۲؛ کدپستی: ۱۹۱۵۶۷۳۴۸۳؛ تلفن: ۲۲۰۲۴۱۴۰-۴۳؛ تلفکس: ۲۲۰۵۰۳۲۶
 آدرس اینترنتی: www.ketabgostar.com info@ketabgostar.com
 ○ فروشگاه یک: خیابان انقلاب، روبه روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۶۶۴۰۰۷۸۶

فهرست مطالب

مقدمه.....	نه
فصل اول: کلیات و چهارچوب مفهومی و تاریخی.....	۱
رابطه عرفان و سیاست.....	۱
اوضاع سیاسی و اجتماعی دوره امام سجاد (ع).....	۹
نسل سوم مسلمانان.....	۱۰
سلطه خاندان بنی امیه.....	۱۲
پدیده گروه شکاکان.....	۱۲
تراژدی کربلا.....	۱۳
سخت ترین شرایط و کمترین قدرت و امکانات.....	۱۶
احساس گناهکاری.....	۱۹
احساس مقهوریت و ناامیدی.....	۲۱
وضعیت رنگین کمانی از بحران ها.....	۲۲
رفتارشناسی سیاسی امام سجاد (ع).....	۲۲
پیچیدگی در رفتار سیاسی و رفتار معطوف به قدرت.....	۲۵
زنده نگه داشتن عاشورا.....	۳۴

مقدمه

صحیفه امام سجاد (ع) یکی از موارث گرانسنگ اندیشه اسلامی است. مجموعه‌ای از دعاها که از حیث سند و مضمون بسیار معتبر است و بعد از قرآن اولین اثری است که به صورت کتاب از اواخر قرن اول و اوایل قرن دوم هجری در دسترس بوده است. در حالی که نهج البلاغه در قرن چهارم توسط سیدرضی جمع‌آوری و به صورت کتاب درآمد است (شهیدی، ۱۳۷۳، ص ۹۰؛ مطهری، ۱۳۷۷، ص ۱۹). در نگاه اول وجه عرفانی و اخلاقی آن بیش از سایر وجوه جلب توجه می‌کند. این صحیفه از ادعیه تشکیل شده که در واقع «قرآنِ صاعد» است (خمینی، ۱۳۶۴، ج ۲۱، ص ۱۷۱) و می‌گردد که انسان را به خداوند ارتباط دهد. با این همه سؤال این است که اگر از منظر اندیشه و رفتار سیاسی بدان نگریسته شود، آیا محقق می‌تواند توشه‌ای بر دارد؟ آیا اندیشه‌ها و متون عرفانی آن می‌تواند به امکان شکل‌گیری اندیشه سیاسی و نیز تولید گرایش‌های سیاسی و در نهایت سهمی در فهم تحولات، رفتارهای سیاسی داشته باشد و به ایجاد یک نظام سیاسی بینجامد؟ صحیفه سجادیه به عنوان یک «متن» در دوران تأسیس و یا استمرار یک نظام سیاسی - اسلامی چه پیام‌هایی می‌تواند داشته باشد؟ کوتاه سخن آن‌که اندیشه‌ها و متون عرفانی نظیر صحیفه سجادیه چگونه می‌تواند با اندیشه‌های سیاسی، گرایش‌ها و رفتارهای سیاسی نسبت برقرار کند؟ انسان‌هایی که تحت تأثیر تعالیم دعاها و پیام‌های این کتاب قرار می‌گیرند و

می‌کوشند تا آن‌ها را به ضمیر ناخودآگاه خود بفرستند، در برخورد با مقوله سیاست در دو سطح تحلیل حکومت‌شوندگان و حکومت‌کنندگان چگونه کنش یا واکنشی اتخاذ می‌کنند؟ آیا امکان دارد متن ادعیه و مناجات حضرت امام سجاده (ع) را در «افق زمانی» خود و در ذیل یک نظام اسلامی در قرن حاضر، ترجمه و یا قالب‌شکنی و قالب‌ریزی کنیم؟ نویسنده برخلاف دیدگاه‌هایی که قائل به امتناع تولید اندیشه سیاسی در حوزه عرفان می‌باشند، بر این باور است که اندیشه‌ها و تعالیم عرفانی امام سجاده (ع) می‌تواند به امکان تأسیس اندیشه، گرایش و رفتار سیاسی بینجامد. این مدعایی است که فرضیه این نوشتار در مقاله حاضر است. گریبی اسفار اربعه و سیر و سلوک چهارگانه عرفانی که عارف در جهان درون طی می‌کند، در سیاست و جهان برون نیز مشابه‌سازی می‌شود. هرچند بسته به «بسط‌یاد» و ظرفیت‌ها و میزان قدرت عارفان، واکنش و خط‌مشی‌های عارفان دگرگون شده و می‌شود. مفروض نویسنده آن است که عرفان ناب اسلامی سرچشمه‌ای حرقران، حدیث و سنت ندارد و فرض منشأ غیراسلامی معقول نیست (زرین‌کوب، ۱۳۶۹، ص ۱۲). به این ترتیب عرفان با حدیث ارتباط برقرار می‌کند. اگر ادعیه معصومین را بخشی از احادیث بدانیم در این صورت دعا یکی از تجلیات متعالی عرفانی است. «احساس عرفانی غالباً در نیایش (دعا) تجلی می‌کند. نیایش در نهایت وضوح یک پدیده روحی است» (شریعتی، ۱۳۶۲، صص ۱۴-۱۵).

در پایان مقدمه از همه دانشجویان عزیز و نکته‌سنج و نیز از خانم راحله عزیزی که متن را با دقت حروفچینی کردند، از جناب آقای دکتر علی‌اصغر پورعزت که مشوق حقیر در پژوهش در موضوع صحیفه سجاده بوده‌اند و از سرکار خانم عددیان نیشابوری برای نسخه‌پردازی اثر و از مسئولان و دست‌اندرکاران عزیز شرکت انتشارات علمی و فرهنگی جهت چاپ اثر، صمیمانه سپاس خویش را ابراز می‌دارم.

دکتر ابراهیم برزگر

دانشیار علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی